

ПРО ПСИХОЛОГІЮ ФІЛІПА ЛЕРША: РОЗДУМ № 2*

Автор статті зазначає, що у 1930–1970 рр. Ф. Лерш був головним представником гуманітарної течії в німецькомовній психології. Наукову класифікацію людських прагнень і стремлінь було викладено у головній праці Ф. Лерша «Структура особи» (11-те видання 1970 року). Ф. Лерш зумів об'єднати у своїм творі інформацію із низки наук (біології, психопатології, із різних психологічних теорій та концепцій).

Ключові слова: соціальна психологія, теорія Ф. Лерша, лершівська класифікація людських прагнень.

Спочатку дещо про себе. В 1945 році я опинився 18-літнім юнаком на еміграції у Мюнхені і почав студіювати психологію в Українському Вільному Університеті і заразом у німецькому університеті. В той час факти про більшовицькі геноциди були мені вже відомі – голодомор, масовий гріб українських селян у Вінниці і польських офіцерів у Катині, під час німецької окупації в Україні німці подбали, щоб вони стали загальновідомими, а про нацистські злочини ми щойно тоді почали довідуватись. Все це сильно потрясло мою довіру до людської природи і цивілізації. За два роки в советській середній школі в роках 1939–1941 комунізм поміг мені втратити віру у християнського Бога, а віру в комунізм то я вже сам втратив, коли НКВД заарештував мого батька в 1941 р.

У результаті низки тих тяжких переживань я перестав довіряти усім ідеям та ідеалам і почав довіряти тільки своєму власному розумові. В такому духовному стані почав студіювати психологію в надії, що ця наука допоможе мені зрозуміти свій душевний стан і дасть відповідь на питання: чи справді «*homo hominilupus est*»** і також допоможе зрозуміти той ідеологічний глухий кут, що в ньому опинилась європейська цивілізація в 1945.

Мені пощастило: одним із моїх професорів психології був знаменитий Філіп Лерш – автор книжок у галузі психології особистості та культури й цивілізації. Головне – він був гуманістом, який зумів показати нам, студентам, що хоч люди мають нахил до зла (він докладно аналізував усі його варіанти), люди також мають здатність бути добрими, і він показував, як це проявляється. Його вчення дали мені науково базовану віру в позитивний потенціал людини і нову мету в житті – стати вчителем психології. Я зрозумів,

що життя нам не просто *дане*, воно є *завдане*, і нашим обов'язком є «знайти себе», що означає – знайти своє завдання в житті. За американським психологом А. Маслоу, цей процес називають *самоактуалізацією*. Шлях до цього нелегкий, сучасне суспільство аж ніяк не сприяє цьому завданню, навпаки, воно робить його важким, бо не хоче людей, які можуть думати самостійно, адже такі люди небезпечні. Проте саме такий шлях гідний людини.

Тодішній духовний стан пригадується мені тепер, коли дивлюсь на сучасну духовну ситуацію в Україні, де «вершки суспільства» характеризує нігілізм. В інтерв'ю «Радіо Свобода» Мирослав Маринович, віце-ректор Українського католицького університету у Львові, сказав так: «У суспільстві сформувалася аморальна більшість» [1], а соціолог Євген Головаха написав в часописі «Тижень», що «в Україні вгорі всієї суспільної ієрархії опиняються найжадібніші, найаморальніші й найпідліші люди» [2]. Не дивно, що в такій ситуації панує нігілізм, який бачимо у більшості чиновників та нардепів, де головним прагненням є гроші і влада. Вони не вірять в ніщо інше.

Тоді, в 1945–1947 роках, виникла мені думка, що одного дня зможу доглянути перекладу на українську мову і видання основної книги Лерша. Цей день настав тепер: книга «**Структура особи**» побачила світ у Києві в Університетському видавництві «Пульсари» в 2014 р.

Ще один професор мав великий вплив на мене як студента в Українському Вільному Університеті – професор психології Олександр Кульчицький, знаменитий педагог, який дав мені свободу – і підтримку – вивчати те, що цікавило мене. Він став наче моїм «хрещеним батьком» у цій науці.

Повертаючи до Лерша, в роках 1930–1970 рр. він був головним представником гуманітарної***

* Перший «Роздум» надруковано в «Наукових записках Національного університету Києво-Могилянська академія», том 71, 2007 р., с. 56–60.

** Людина людині є вовком (*лат.*).

*** Сьогодні вживають термін «гуманістична психологія» (*Humanistische Psychologie*).

течії в німецькомовній психології. Він – автор шести книг і понад 30 брошур і статей. Останнє (11-те) видання його головної праці «Структура особи» вийшло в 1970 році.

Книжка Лерша привернула увагу українських психологів ще в 1959 році, коли на її сьоме видання, що вийшло 1956 року, з'явилась розлога рецензія П. М. Пелеха [3]. Там, між іншим, П. Пелех пише, що «книга викликала до себе великий інтерес, дехто назвав її навіть “епохальним” твором в історії психології». На мою думку, книга Лерша є «епохальною» і сьогодні, тому що він зумів, як ніхто інший досі, об'єднати у своїм творі інформацію із усіх наук, які кидають світло на душевне життя людини: тут є дані з біології, психопатології, різних психологічних типологій, психоаналізу Фрейда, індивідуальної психології А. Адлера, аналітичної психології К. Г. Юнга, та екзистенційної психології. Всі ці дані Лерш пов'язує в одну структурну модель душевного життя людини.

Особливо важливим є значення, яке Лерш надає ролі людських потреб, прагнень і потягів у цілості душевного життя. Вони є *рушіями душевного життя*, як він їх називає, і від них залежать емоції і почуття, що інформують нас про успіх чи невдачу тих прагнень. Об'єкти наших прагнень ми шукаємо і находимо з допомогою наших сприймань, відчуттів, мислення та інтуїції. Ми знаходимо те, чого шукаємо. Наша поведінка, у різних її видах, теж, великою мірою, є керована нашими потягами і прагненнями.

Даючи таку велику роль душевним рушіям, Лерш поставив складне запитання: чи можна створити *наукову класифікацію* людських прагнень і стремлінь? Він це робить, вдаючись до антропологічного погляду. З такої перспективи, по-перше, людина є *живою істотою* і як така має низку потреб. По-друге, людина є *окремою істотою* і як така мусить боротись за своє *індивідуальне існування і добробут*. І по-третє, людина, на відміну від тварин, має потребу і змогу питати й думати про *сене свого існування*. Така потрібна постановка питань веде Лерша до потрібного поділу рушіїв душевного життя: **рушії життєвості**, такі як потяг до руху, прагнення насолоди, секс; **рушії індивідуального самобуття**, такі як потяг до самозбереження, егоїзм, жадання влади, прагнення значущості; і третя група – **трансперсональні рушії**. Тут маємо, в першу чергу, *соціальні прагнення* – прагнення товариства, бажання помагати, і три різновиди любові – статевая любов, кохання і гуманна любов.

Але це ще не все, що може дати сенс життю людини. До цієї трансперсональної групи Лерш

кладе ще такі рушії, як *прагнення результативної праці і творчості, інтереси (прагнення знати), любов до чогось* (іншого, ніж люди), *нормативні мотиви* (почуття обов'язку) і, нарешті, те, що я називаю «ностальгією за абсолютним» і що виявляється у таких стремліннях, як *потяг до мистецтва*, далі те, що Шопенгауер називає «*метафізичною потребою*», і, *нарешті, духовні та релігійні шукання*.

Кожне із вищеназваних трансперсональних прагнень може дати відповідь на той «екзистенційний вакуум», що про нього пише австрійський психіатр Віктор Франкл. Франкл пережив німецький концентраційний табір і прийшов до переконання, що в екстремальних обставинах є надія вижити, якщо людина знає, для чого вона хоче жити. Пізніше, вже на волі, працюючи як психотерапевт, він стверджував, що чимало із його пацієнтів скаржаться на брак сенсу у своєму житті, і завданням терапевта є допомогти пацієнтові знайти *сене* у своєму житті, бо немає однакового сенсу для усіх [4].

Тут варто підкреслити, що Лерш вже в першому виданні своєї книги в 1938 р. писав про трансперсональні стремління (хоч називав їх інакше), тоді як американські гуманістичні психологи почали писати про такі прагнення в 1950-х роках, не згадуючи при цьому Лерша. Звичайно, вони не знали про Лерша, бо Друга світова війна призвела до відчуженості між вченими Німеччини та вченими англомовного світу.

Ситуація почала змінюватись в 1950-х роках, коли американська (англомовна) психологія почала домінувати у тій науці і в її практичних засобах. Сильно розвинулась професія психолога як психотерапевта і консультанта. Сталося звичним дивитись на психолога як належного до однієї із двох груп – він є *або* консультативним (найчастіше «клінічним»), *або* теоретичним (академічним, часто експериментальним). Теоретичні психологи «сповідували» або бігейвіористичний підхід до психології, або когнітивний. Коли поглянемо на 4-те видання широковживаного підручника психології авторства Ф. Г. Зімбардо, професора Стенфордського університету, який у 2003 р. був президентом Американської асоціації і є широко відомий завдяки своєму «в'язничному експерименту», то там знайдемо таке визначення психологічної науки: «Психологія – це наука з численними підрозділами, які групуються у двох основних категоріях – експериментальна психологія і прикладна психологія» [5]. Теоретичні психологи просували науку вперед, тестуючи гіпотези у своїх лабораторіях або у польових дослідженнях, так само як роблять, скажімо, біологи.

Для порівняння, ось що пише Лерш про психологічну науку:

«Те, що внутрішньо відбувається в нас, піднімаючись із глибин нашої душі і стимулюючись зустрічами із зовнішнім світом, – зміни наших почуттів і настроїв, наші хвилювання і пристрасті, наші імпульси і прагнення, наші рішення і вчинки, гра наших уявлень і думок, якими ми стараємось охопити усі виміри простору і часу, – все це є тим середовищем, у якому розвивається і реалізує себе наше “буття-у-світі” від народження до смерті. Теоретично-систематичний підхід до вивчення душевного життя засновує психологічну науку» [6, с. 24]. Таку психологію я називаю «людинознавчою наукою» (human science).

Характерним для Лерша є феноменологічний підхід до вивчення душевного життя людини. Він пише: «Феноменологія – це (як спершу розумів Гуссерль) дескриптивна психологія, опис того, що присутнє в переживанні. Завдання феноменологічного роз’яснення – розглядати неначе внутрішнє обличчя змістів душевних переживань так, як вони безпосередньо дані, та визначити їхні істотні риси» [6, с. 54].

Феноменологічний підхід є нелегким для практики і для зрозуміння, і це є однією з причин, чому вчення Лерша так мало знані, хоча його книжку вже перекладено іспанською, японською та голландською мовами. Не кожний психолог може бути феноменологом, як і не кожна

людина може бути поетом. У сучасній психології панує природничо-науковий та експериментальний підходи, які не вимагають феноменологічних здібностей.

За німецьким філософом В. Дільтаєм, у природознавчих науках ми *пояснюємо* взаємопов’язаності (наприклад, чому вода замерзає за температури 0 С°), проте у феноменологічному підході ми *розуміємо* справи (приміром, вислів «голодній кумі хліб на умі» не вимагає жодних пояснень, ми просто розуміємо цей вислів, ми розуміємо зв’язок між фізичним відчуттям голоду і думкою про хліб).

Німецький філософ Г.-Г. Гадамер пише: «Все, що стосується пам’яті, фантазії, такту, здатності сприймати музику, життєвого досвіду, є, звичайно, іншим, ніж апаратура натураліста, але це так само своєрідний інструментарій, хіба що його годі придбати, лише можна виростити, вмістивши себе у великий контекст людської історії» [7].

До людинознавчої психології можна застосувати одне з головних понять герменевтики Гадамера, т. зв. герменевтичне коло: «Для розуміння цілого необхідно зрозуміти окремі його частини, але для розуміння окремих частин вже необхідно мати уявлення про ціле. Процес розуміння весь час рухається від цілого до частини і назад до цілого. Критерієм правильного зрозуміння є взаємна відповідність (гармонія) усіх деталей із цілістю. Брак такої взаємної відповідності означає невдачу зрозуміння»*.

Список літератури

1. «І» Незалежний культурологічний часопис, червень 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.Ii-magazine.lviv.ua.
2. Б. Буткевич, «Тиждень», 7 квітня 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua.Society/75813>.
3. Пелех М. П. Спроба побудувати систему психології особистості / М. П. Пелех // Наукові записки Науково-дослідного інституту психології. – Том X. – К. : Радянська школа, 1959. – С. 233–237.
4. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл. – М. : Прогресс, 1990.
5. Zimbardo et al. Psychology: Core concepts / Zimbardo et al. – 4th ed. – New York : Allyn & Bacon, 2003. – P. 16.
6. Лерш Ф. Структура особи / Ф. Лерш. – К. : Пульсари, 2014. – С. 24.
7. Гадамер Г.-Г. Істина в гуманітарних науках / Г.-Г. Гадамер // Антологія гуманістичної психології / за ред. Р. Трача і Г. Балла. – Том II. – К. : Пульсари, 2005. – С. 60.

R. Tratch

ON PHILIPP LERSCH'S PSYCHOLOGY, REFLECTION NO. 2

The author of the article notes that in 1930-1970, Philipp Lersch was the main representative of the humanitarian direction in German psychology. A scientific classification of human aspirations and ambitions was described in the main work by Philipp Lersch “Building the Person” (11th ed. of 1970). In his work, Philipp Lersch managed to combine information from a number of sciences (biology, psychopathology, various psychological theories and concepts).

Keywords: social psychology, the theory of P. Lersch, Lersch’s classification of human aspirations.

* «Rogers challenges psychologists to become future-oriented» – це заголовок статті у звіті Конгресу Американської психологічної асоціації (1972 р.), де Карла Р. Роджерса відзначили за його внесок до психологічної професії. Автор статті Джім Воррен цитує уривки з промови Роджерса, яку він виголосив із тієї нагоди. Статтю надруковано в бюлетені «APA Monitor» (листопад 1972, с. 1–7).